

TOG‘AY MUROD ASARLARIDA BADIY TIL IFODASI

Xidirova Munavvara Rustamovna

JDPU dotsenti v/b, f.f.f.d. (PhD)

ANNOTATSIYA

Tog‘ay Murodning shaklan ixcham, mazmunan teran, tagdor so‘z-iboralarga boy bo‘lgan ohangdor tili va turkona uslubi adabiy jamoatchilikning diqqatini o‘ziga rom etganligi asoslangan.

Kalit so‘zlar: Uslub, til, adib, badiiy til, yozuvchi, tasviriylik, maqol, matal.

Qadimdan adib va mutafakkirlar yakdillik bilan badiiy adabiyotni “so‘z san‘ati” deb ta‘riflashadi. Darslik va qo‘llanmalarda ham badiiy tilning muhim jihati ta‘kidlanadi: “Tasviriylik va emotsionallik badiiy tilning asosiy xususiyatlaridir”. So‘z san‘ati barcha zamonlarda ham adabiyotning, demakki, tanqid va adabiyotshunoslikning ham mangu muammolaridan biri bo‘lib kelgan. Chunki so‘z-eng avvalo-fikr-tuyg‘u, ijod, bebaho ruhiy ne‘mat.” [1;117] Ko‘plab shoir-yozuvchilar va olimlar “Adabiyot tildan boshlanadi” (O.Sharafiddinov) deyishlari ham bejiz emas. Barcha ulug‘ adiblar badiiy asar tiliga va undagi har bir so‘z va iboraga alohida e‘tibor bilan munosabatda bo‘lishgan. Asrlar davomida rivojlanib davom etib kelgan bu an‘ana badiiy ijodning muqaddas bir qonuniyatiga aylangan. Shunday xususiyat va talabchanlik Tog‘ay Murod asarlari tiliga ham xosligini misollar tahlili yaqqol ko‘rsatishi mumkin. Ona tilimiz va adabiyotimizning buyuk yalovbardori Navoiy va unga izdosh bo‘lgan adiblarimiz kabi Tog‘ay Murodning badiiy til haqidagi fikrlari va baxshiyona mushohadalari ham o‘zaro yaqin va hamohang, ular bilan mushtarak: “Badiiy asar-bir minora. Asar poydevori -til...Yozuvchi asari bilan adabiyotni egallaydi. Adabiyot- ulkan bir qasr. Asl ijodkor adabiyot qasrini o‘z asari bilan zabt etadi. Asl ijodkor el-yurtga “ura-ura” gaplari bilan emas, badiiy asarlari bilan xizmat qiladi,” [2;186]-degan edi Tog‘ay Murod.

Adibning haqiqiy badiiy asar tili uchun kurashi hech qachon biryoqlama, ya‘ni mukammal shakl uchungina bo‘lmay, balki u ayni paytda chuqur mazmun va yuksak g‘oyaviylik uchun ham kurashish edi. Aslida, bundan boshqacha bo‘lishi mumkin ham emas. Chunki til shunchaki tashqi bir bezak yoki libos bo‘lib emas, balki asar mazmunining, yozuvchi g‘oyaviy-estetik maqsadining badiiy ifodasi bo‘lib yashaydi. Badiiy asar tiliga bu qadar jiddiy e‘tibor berishga yana bir muhim sabab bor. Bu yozuvchining kitobxon oldidagi yuksak mas‘uliyat hissidir. Kitobxon, ustoz adiblar fikricha, kattakon bilimdon, yuksak did egasi. Bu xulosa ko‘pgina taniqli

yoʻzuvchilarning fikrlari bilan hamohang. Said Ahmad xotiralarida guvohlik berishicha, Togʻay Murod “Men hech kimdan qoʻrqmayman. Faqat kitobxondan qoʻrqaman”, degan ekan. 3;6] Bunday kitobxon uchun asar yozish yozuvchidan qanchalar masʼuliyat va iqtidor talab qilishi soʻzsiz ayondir.

Adabiyotshunoslikda yetuk sanʼat asarlarini xalq hayoti va ruhiyatining koʻzgusi deb atashadi. Binobarin, bu anʼanaviy taʼrifni Togʻay Murod asarlariga nisbatan ham bemalol qoʻllash mumkin. Mumtoz adabiyotimizning yetuk namunalarida uchraydigan tabiiylik va hayotiy soddalik, asar mazmun- ruhiga uygʻun ohangdorlik, qahramonlar ruhiyati, siyrat va holatiga monand soʻz-ifoda topa bilish, shuningdek, jonli soʻzlashuv nutqi va Surxon sheva unsurlaridan meʼyorida va ijodkorona foydalana bilish- Togʻay Murod uslubining yorqin jihatlaridir. Chunonchi, “Ot kishnagan oqshom” qissasi ning tili qanchalik chuqur milliy ruh bilan yoʻgʻrilgan boʻlsa, xalq hikmatlari va purmaʼno hazil-mutoyibalari hamda nozik qochirimlari bilan ham shu darajada omuxta boʻlib ketgan. Togʻay Murodning boshqa asarlari singari mazkur qissa tilida ham koʻplab soʻz-ifodalar baxshiyona bir mahorat bilan takror va juft holda qoʻllanadi. Bular adibniig qator yangi soʻz-iboralari bilan birgalikda hozirgi nasrimiz va umuman, adabiy tilimizni boyituvchi va jilolantiruvchi qimmatli bir manba – oʻziga xos xalqchil bir uslub namunasi sifatida alohida oʻrganishni taqozo qiladi.

Qahramon ruhiyati va feʼl-atvorini chizishda muhim vosita boʻlgan va boshqa adiblar tilida deyarli uchramaydigan bu serjilo takrorlar yozuvchi gʻoyaviy-badiiy niyatini chuqurroq anglatishi va voqealar zamiridagi asosiy maʼno-maqсадni kuchaytirishi bilan birga, roʻy berayotgan muayyan harakat-holat tarzini yoxud davomiyligini bevosita aks ettira olishi bilan ham diqqatni jalb etadi. Ayni vaqtda, ular asardagi bayon va tasvirlarning ifodaliligini, tilining musiqiyligi va taʼsirchanligini oshiruvchi samarali badiiy estetik bir omil boʻlib xizmat qiladi. Dalil tariqasida bir misol: Qissada hikoya qilinishicha, ayrim taʼmagir va nopok mansabparastlar qishloqdagi koʻplab yaxshi otlarni egalaridan zoʻravonlik bilan tortib olib, ularni majburan goʻshtga topshirtirib yuborishadi. Bu bedodlik va nohaqlik suyukli otlaridan ayrilib, koʻngli choʻkib qolgan chavandozlar uchun qanchalar ogʻir koʻrgulik boʻlganini yozuvchi xalq ogʻzaki ijodi namunalariga xos obrazli yoʻsinda, muxtasar va milliy bir shaklda taʼsirchan qilib aks ettirishga muvaffaq boʻladi. “Kattalar uyma-uy yurib ot oldi. El bermayin desa-kattalar! El yoqalashayin desa yonida-shapkalar! El ostonagacha otlariga ergashib bordi. El qon-qora qaqshadi. El dardi ichida boʻldi.

Necha-necha qorabayirlar ketiga qarab-qarab ketdi. Necha-necha jiyronlar kishnab-kishnab ketdi. Necha-necha samanlar goʻsht boʻlib ketdi. Chavandozlar emchakdoshi urushdan qaytmagan boʻzbola misol mungʻayib qoldi». [4;169]

Keltirilgan parchadagi biror jumla, hatto biror soʻzni tushirib qoldirish yoxud ularning oʻrnini almashtirish mumkin emas. Aks holda, tasvirdagi ichki ritmik mutanosiblik buziladi va maʼno yaxlitligiga ham putur etadi. Chunki matndagi juft va takror ishlatilgan va oʻzaro uzviy bogʻlangan har bir soʻz-iboraning oʻziga yarasha gʻoyaviy-badiiy salmogʻi va muayyan estetik qimmat bor. Faqat bir-ikki oʻrindagi juzʼiy nomuvofiqlikni istisno qilganda, bunday tasvirlar Togʻay Murodning ot va chavandozlar hayoti va ruhiyatini naqadar chuqur oʻrganganligi natijasi boʻlishi bilan birga, ayni vaqtda, yozuvchining xalq ogʻzaki ijodi va marosim qoʻshiqlaridan ham ijodiy ilhomlanganligining ham bir samarasi sifatida qadrlidir.

Togʻay Murodning adabiyotimizga bamisoli yangi bir epkin olib kirgan va koʻp jihatdan xalq doston- termalari, maqol va naqlarini eslatuvchi, shaklan ixcham, mazmunan teran, tagdor soʻz-iboralarga boy boʻlgan ohangdor tili va turkona uslubi adabiy jamoatchilikning diqqatini oʻziga rom etganligi endilikda isbot talab qilmaydigan muhim bir haqiqatdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI: (REFERENCES)

- 1.N.Shukurov, N.Hotamov,M.Mahmudov.Adabiyotshunoslikka kirish.-T.:1979.117-b
- 2.Togʻay Murod.Bu dunyoda oʻlib boʻlmaydi. .-T.:2001.186-b
- 3.Said Ahmad. Soʻz zargari.Men qaytib kelaman .-T.:2007.6-b
4. Togʻay Murod. Ot kishnagan oqshom. -T.:1994.169-b